

Goran KALOGJERA
Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci

UDK: 32:008(497.5)/(04)
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno: 20. travnja 2016.

PREPISKA STROSSMAYER - GLADSTONE S POSEBNIM OSVRTOM NA *MAKEDONSKO PITANJE*

SAŽETAK

U korespondenciji između britanskoga političara Gladstonea i hrvatskoga biskupa Strossmayera, uglavnom vezanoj za istočnu krizu, Strossmayer pišući o slavenskim narodima na Balkanu spominje Bugare, Srbe, Hrvate, Hercegovce, Bošnjake i Crnogorce, ali ne i Makedonce. Polazeći od biskupova mecenatskog podviga, financiranja Zbornika braće Miladinov, triju unijatskih pokreta na području Bugarske i Makedonije, politike velikih sila na području Osmanskoga Carstva i političkih stavova biskupova najbližeg okruženja, autor iznosi i argumentira razloge zbog kojih Strossmayer u prepisci nigdje ne spominje Makedonce.

KLJUČNE RIJEČI: *Strossmayer, Gladstone, unijati, Zbornik, Bugari, Makedonci, preporod, Berlinski kongres, Konstantin Miladinov, Franjo Rački*

U Zagrebu je 24. lipnja objavljen *Zbornik narodnih pjesama*, koje su sakupili braća Dimitrije i Konstantin Miladinov, a izdao Konstantin. U Zborniku je objavljeno 538 stranica velikog formata s ukupno 660 pjesama, od kojih su 584 makedonske, a 76 je bugarskih. Njima su pridodani svadbeni i godišnji običaji iz Struge i Kukuša te vjerovanja, igre, predanja, osobna narodna imena, poslovice, zagonetke i mali makedonsko-hrvatski rječnik.¹ Želimo li biti korektni i precizni, moramo korigirati velikoga makedonskog pjesnika i povjesničara književnosti Ganu Todorovskoga. Naslovnica Zbornika, koji je Konstantin Miladinov izdao uz izdašnu pomoć biskupa Strossmayera, glasi: *Blgarski narodni pesni sabrani od Bratja Miladinovci – Dimitria i Konstantina i izdani od Konstantina v Zagreb v*

¹Citirano prema: Todorovski, Gane. Začarano poprište. Rijeka: ICR, 1990. str. 9.

*knigopečatnica na a. Jakiča, 1861.*² Od kada se bavimo makedonistikom ovaj se podatak rijetko iznosi. Makedonska historiografija od pedesetih godina dvadesetoga stoljeća do danas uglavnom rabi termine *Zbornik braće Miladinova* ili *Zbornik makedonskih narodnih pjesama*, što je sadržajno točno, ali ne odgovara prvobitnomu naslovu na kojem je Zbornik tiskan.

Neovisno o tome što je Konstantin Miladinov nekoliko puta i u raznim prigodama deklarirao sebe Makedoncem,³ sav ondašnji tisak, koji je popratio izdavanje Zbornika, nazivao ga je Bugarinom. Primjeri su brojni, a navodimo samo neke: *Jučer su dovršene u Jakićevoj tiskari „pjesme bugarske“*, *izdane troškom g. biskupa Strossmayera od Miladinova*⁴, *Novina, ako vam ne bude već starina, kod nas je to, da ovdje već dulje vremena boravi bugarski pisac Konstantin Mladenov, pripravlja bugarske pjesme ta tisak..*⁵, *U Đakovu je Bugarin Konstantin Mladenov, koji sprema za tisak bugarske narodne pjesme..*⁶, *Danas se prašta s Djakovom čestiti naš Bugarin Konstantin Miladinov. Koji dan će stići u Zagreb, jer tu je odlučio Mecena tiskati ne knjigu, već čitavu knjižurinu od jedno hiljadu bugarskih narodnih pjesama.*⁷ Vijest o tiskanju Zbornika prenijeli su i časopisi u drugim slavenskim sredinama: *Danica* u Srba, *Vila Sinjeg mora* u Dalmaciji, *Dunavski lebed* u Bugara, *Novice* i *Slovenski glasnik* u Slovenaca, nazvavši Konstantina Miladinova – Bugarinom.

Ovi su podatci godinama bili i ostali snažni argumenti bugarskim povjesničarima književnosti, koji ustrajno, od pedesetih godina do danas, negiraju samobitnost i nacionalnost Makedonaca, smatrajući ih i dalje Bugarima. Za njih su i danas braća Miladinovi Bugari, a izdani zbornik, zbornik bugarskih pjesama. Godine mukotrpnog dokazivanja s makedonske

²Naslovna stranica prvoga izdanja Zbornika, koja se može vidjeti u izdanju *Zbornika na narodni pesni*, u redakciji Haralampija Polenakovića i Todora Dimitrovskog, Makedonska knjiga, Skopje, 1983. str. 17.

³Tijekom boravka u Rusiji, njegovi su ga kolege, također studenti, zvali Makedonac. Klisaru kijevske saborne crkve Sv. Sofija odgovorio je da nije Grk nego Makedonac. Ruski slavist Račinski tvrdi da su recenzenti Konstantinova materijala narodnih pjesama *bili oduševljeni sadržajem i skladnošću nekih makedonskih pjesama*. Sukladno Račinskomu, Konstantin započinje jedan svoj dopis riječima: *Ja imam mnogo makedonskih pjesama koje namjeravam objaviti*. Pišući o Konstantinovu savladavanju ruskoga jezika, Račinski navodi: *Njegov uspjeh u ruskom jeziku, toliko srodnom makedonskom, ali ipak težak za Makedonca, je izvanredan*. Konstantinov suvremenik i moskovski student, pjesnik Rajko Žinzifov u svojoj biografiji o Miladinovima navodi: *S ovim u mnogim segmentima prekrasnim Zbornikom makedonskih pjesama dvojica Miladinova podigli su sebi najveći spomenik*.

⁴*Narodne novine* 18, Zagreb, 25. lipnja 1861.

⁵*Pozor* 67, god 1, Zagreb, 19. prosinca 1860.

⁶*Danica* 1., Novi Sad, 1860.

⁷*Pozor* II, Zagreb, 14. siječnja 1861.

strane urodili su plodom. Danas znamo sadržaj zbornika i dokazani podatak da su u njemu 564 pjesme, sabrane u makedonskim krajevima, što samo po sebi govori o njegovu neadekvatnom nazivu. Međutim, ostaju tragovi iz starije i nešto bliže povijesti, pogotovo 19. stoljeća, i to posebice oni pisani i objavljeni, što dosta otežava makedonistima da obrane znanstvenu istinu, koja osporava bugarske nacionalističke i teritorijalne pretenzije spram Makedonaca. Položaj u koji je doveden makedonski narod kroz minula stoljeća s povijesnoga je aspekta dostatno obrađen, tako da su iskristalizirani bitni elementi koji su doveli Makedonce u neravnopravan položaj s drugim balkanskim Slavenima. Najbitnija je svakako turska ekspanzija i stavljanje Makedonaca u položaj ropskog naroda. Slijede strane propagande koje u 19. stoljeću razaraju makedonsko nacionalno biće i asimiliraju Makedonce s Bugarima ili Srbima. Nezaobilazan negativan trend jest grčki kler, koji je u određenim povijesnim situacijama djelovao mnogo negativnije negoli sami Turci.

Rastrgani između triju gramzljivih susjeda, teritorijalnih i alijenacijskih tendencija koje su bile vrlo uspješne, Makedonci se tijekom stoljeća, za razliku od Bugara, Srba, Crnogoraca i Grka, nisu definirali kao nacija niti su ostvarili svoje državne tvorevine. Je li za to znao hrvatski biskup Strossmayer kada je u svojoj prepisci s lordom Gladstoneom⁸ poimence navodio sve slavenske narode s izuzećem Makedonaca, ostaje i dalje otvoreno pitanje.

Biskup je neosporno preko franjevaca u Bosni bio jako dobro informiran o položaju Slavena pod turskim jarmom, o čemu i svjedoči u svojim pismima Gladstoneu. Strossmayera je Gladstoneu približio lord Acton,⁹ veliki štovatelj obojice, velikih političkih umova Europe. Prepiska se vodi uoči i tijekom Berlinskoga kongresa (1876. – 1878.), kada je Strossmayer istinski zabrinut za razvoj situacije na Balkanu, pogotovo za budući status turskoga carstva u odnosu na većinu oslobođenih naroda od njihove vlasti, ali i položaj Bosne i Hercegovine, što je biskupu bilo na prvome mjestu.

Strossmayer je polagao velike nade u Gladstonea i njegovu političku moć, kao i moguć utjecaj na predstavnike drugih velikih sila, koje su rješavale status turske carevine. Istočno se pitanje svodilo na koncepciju vođenja aktivne politike na području Bosne i Hercegovine, uključujući i

⁸William Ewart Gladstone (1809. – 1898.) bio je engleski liberalni političar viktorijanskoga doba. Bio je 60 godina u političkom životu Velike Britanije, od toga četiri puta na mjestu premijera. Parlament je napustio 1895.

⁹John Dalber – Acton (1834. – 1902.), političar, katolički povjesničar i pisac. Neko je vrijeme bio politički savjetnik Gladstonea.

ostale dijelove Balkana. Ono nije bilo vezano samo za status domicilnih naroda, nego je odražavalo i suparništvo velikih sila koje su se bavile sudbinom Osmanskoga Carstva na Balkanu, ali i na Bliskome istoku, stavljajući na dnevni red upit treba li intervenirati ili zadržati neutralni položaj.¹⁰ Prvenstveno zabrinut za budući status Hrvata u Bosni i Hercegovini, ali ne zanemarujući pritom ni Bugare, Strossmayer je vrlo detaljno izvještavao britanskoga političara o posljedicama turskih i grčkih grozota nad podjarmljenim narodima. Pritom nije nimalo štedio Turke, a još manje Grke. Prema Srbima je bio oprezan, dok se za Bugare izuzetno zalagao i brinuo.

Što se pak Turaka i Osmanskoga Carstva tiče, tu je biskup vrlo oštar i kritičan¹¹:

Koran je pred bogom i pred ljudima posvedočio svoju potpunu nesposobnost da vlada hrišćanskim narodima...Njegova kobna namjera je ili da im nametne Islam, ili da ih zauvek liši političkih prava i da ih baci u jedan nesnosan jaram. Nema sile na svetu koja može da promeni ovu prirodnu misiju Korana, jer ona po verovanju Muslimana dolazi od samog Boga. Da vlada i osvaja, i da se neuznemiren odaje svim onim neprirodnim porocima koji su, pre nego što dovrše smrt naroda, uvek izvor strahovitih svirepastva, to je određena misija koju je Muslomanin primio od Boga... Da bi se položaj Hrišćanina kolko tolko učinio snošljivim, potrebno je da turska vlada bude kadra da im garantije za njihovu ličnu bezbednost, za umno napredovanje, i za jednu pristojnu pravičnu upravu. Turska je očevidno nesposobna da zadovolji ma koji od tih zahteva...Hrišćanin ne može da ostane rob čija sloboda, svojina i život zavise od njegovog turskog gospodara...Najzad, turska administracija je neizlečiva rana na turskom državnom organizmu. Mi znamo iz svoga iskustva kakav je karakter azijske birokratije, koju su turci mnogo godina slali u naše slavenske krajeve. Oni su tako proždrljivi i tako poročni da se samo mogu da porede s rojem skakavaca koji pustoše jednu zemlju ostavljajući za sobom bedu i bolest..Ti ljudi ne vide istinu da je, po zakonu samoga providjenja oslobođenje i oživljenje jednog potištenog naroda zaloga za buduće koristi drugih.

¹⁰ Matković, Stjepan. Strossmayer i izazovi politike habsburške monarhije: biskupova vizija srednje Europe. // Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa *Josip Juraj Strossmayer*. Zagreb: HAZU, 2006. str. 215.

¹¹ Prepiska između episkopa Strossmayera i Gladstonea; prevoditelj stavlja samo inicijale, tako da se ne zna njegovo ime. Biskup Strossmayer upućuje Gladstoneu pismo iz Đakova, 1. listopada 1876. godine, dakle prije zaključaka Berlinskoga kongresa, koji je u potpunosti osakatio Makedonce. Delo: list za nauku, književnost i društveni život. Knj. 63. Beograd, 1912. str. 262. – 266.

U pismu upućenome 10. veljače iz Đakova, biskup je još kritičniji prema Turcima, nezadovoljan reakcijama europske diplomacije, ali i same engleske vlade prema slavenskome življu, koji još uvijek ostaje pod Osmanskim Carstvom. Navodi primjer iz Broda, gdje su Turci radili gnjusne zločine nad kršćanima¹²:

Koran naređuje u Božje ime, da hrišćanski psi budu mačem istrebljeni. Gde je to sasvim nemoguće on ih osuđuje, opet u Božje ime, na sramno ropstvo i isključuje ih za svagda od svakog prava, moći i imovine. Celokupna istorija Hrišćanstva pod Turcima može se opisati ovim strahovitim rečima: glupa obest i lenstvovanje, sramne i često puta neprirodne naslade i najzad strahovite svireposti i tiranija, koja ide sa njima – to je slika stanja u Turskoj.

Prisjetimo li se sada nekih od životopisa makedonskih prosvjetitelja, poput Grigora Prličeva ili Jordana Hadži Konstantinova Đinota, koji su prošli torture turskih zatvora i progona ili ubojstva braće Miladinov, postaje nam jasno da je situacija u Makedoniji bila daleko od bilo kakve mogućnosti za političku borbu ili pokret koji bi vodili formiranju nacije, jezika i, u konačnici, političke autonomije. Ne odričemo pritom Makedoncima određene pokušaje borbe za samostalnost ili vlastitu crkvu, kao što je bio slučaj s unijatskim pokretom, no sve su to turska policija, birokracija i grčki kler dočekivali *na nož* i strašnim represijama uništavali u samom začetku.

Biskup nije vjerovao ni Grcima¹³:

Šlutim da mnogi Grci još i dan danas mržnjom kipe i na crkvu katoličku i na Slavene. Gladestoneu je pisao: Grci egzistiraju više usled glasa koji su imali njihovi pretci, nego zbog svojih vlastitih zasluga. Druga krivica Grka (prvom smatra pad Carigrada u turske ruke), je po mom mišljenju, u tome što su oni vrlo brzo u svemu postali saučesnici turske tiranije. Držanje grčke crkve i grčkog patrijarha prema Bugarima i Bošnjacima bilo je sve do novijeg vremena strašno. Vladike fanarske i sveštenici sa svojom simonijom i svojom pokvarenošću bili su vekovima mnogo veća nevolja i tiranija za sirote Bugare i Bošnjake nego sami Turci.

Vratimo se opet Makedoncima. Nije li grčki vladika Meletije stalno proganjao Dimitrija Miladinova i u konačnici bio krivac za njegovo zatočenje i smrt? Prisjetimo se pjesme Andreje Petkoviča *Glas iz daleke*

¹² Delo: list za nauku, književnost i društveni život. Knj. 64. Beograd, 1912. str. 228.

¹³ Delo: list za nauku, književnost i društveni život. Knj. 65. Beograd, 1912. str. 84.

zemlje, koja predstavlja oštru optužbu grčkih i bugarskih vladika, koji su preko svojih plaćenika provodili teror i harač nad makedonskim narodom. Neosporno da je Strossmayer bio dosta dobro informiran o stanju na balkanskome jugu i da je svaka njegova opservacija o perfidnosti Grka u potpunosti točna.

Srbima nije vjerovao, Crnogorci su ga razočarali, no oduševljavao se Bugarima i uvijek im pokazivao veliku sklonost. Tako piše Gladstoneu¹⁴:

Bugari su jedan izvanredan, miran, osjetljiv i raden narod, pun domaćih vrlina. A jedan moralan i vredan narod je već samim tim sposoban da sobom upravlja. Kada bi se jedna nezavisna administracija dala ovoj krasnoj slovenskoj rasi, oslobodile bi se sile, koje bi uskoro mnogo učinile za materijalnu i moralnu civilizaciju; a jedna delimična crkvena samouprava poslužila bi im kao škola za političku upravu.

Nije ovo jedini put da je biskup s oduševljenjem govorio o Bugarima. Iskazao je svoje zadovoljstvo njihovom pobjedom nad Srbima kod Slivnice 1885.: *Hvala Bogu da su Bugari nadvladali. U njihovoj stvari nadvladalo je poštenje, kršćanski zakon i čista slavjanska stvar; u srpskoj stvari pobijeno je nepoštenje skrajno, nemoralnost i mržnja mađarska prot Slavjanstvu. Pobjede bugarske su i naše pobjede.*¹⁵ Kao biskupa Katoličke Crkve, koji je ustrajno pokušavao širiti katolicizam na drevne prostore pravoslavlja, Bugari su mu uvijek bili velika nada, što uostalom priznaje i javno: *Kada se pridobiju Bugari i vrate u krilo Svete matere Crkve, cijeli Balkanski poluotok bit će pridobiven i vraćen na katoličku stazu.*¹⁶

Katolička staza, kako to piše Strossmayer, nije nikada i to s pravom bila prihvaćena od strane vjernika pravoslavne vjere. Srbi su ga po tom pitanju odbili, i to vrlo grubo, Crnogorci također, a jedini eventualni uspjeh vidio je u bugarskih (makedonskih) unijata, kojima je zdušno pomagao, vidjevši tu mogućnost prodora katoličanstva na teritorij pravoslavlja. Zanimljivo je da u prepisci s Gladstoneom Strossmayer spominje Srbe, Crnogorce, Bošnjake, Hercegovce i Bugare, ali nikada Makedonce. Njegovo dopisivanje s Gladstoneom nije urodilo nikakvim plodom, unatoč tome što ga je Gladstone izuzetno cijenio. Postavljamo intrigantno pitanje: **je li Strossmayer, s obzirom na njegovo jako dobro poznavanje prilika na**

¹⁴ Delo: list za nauku, književnost i društveni život. Knj. 63. Beograd, 1912. str. 266.

¹⁵ Korespondencija Rački – Strossmayer. Knj. 3. uredio Ferdo Šišić. Zagreb: JAZU, 1930. str. 201.

¹⁶ Korespondencija Josip Juraj Strossmayer – Serafin Vannutelli. Zagreb : Hrvatski državni arhiv : Kršćanska sadašnjost : Dom i svijet, 1999. str. 519.

jugu Balkana, znao za separatističke, nacionalne i prosvjetiteljske težnje Makedonaca u 19. stoljeću u odnosu na Grke i Bugare?

Započnimo njegovim susretom s Miladinovim, prvo u Beču, a potom u Đakovu. Strossmayer u Konstantinovu Zborniku prvenstveno vidi mogućnost dodatnog poticaja Bugarima u njihovoj borbi za nezavisnost. Izdavanje i financijsku pomoć Konstantinu shvaća u tom smislu. Temeljni razlog izdavanja Zbornika nisu nikakve posebne simpatije prema Miladinovu, nego pragmatičan stav jednoga velikodostojnika Katoličke Crkve, odnosno želja da osnaži potencijalne izvore katoličanstva u Bugarskoj. Makedonija i Makedonci su termini koji biskupa asociraju na Grke i u njima ne vidi ništa slavensko, stoga je bespredmetno veličati Strossmayera kao velikog mecenu makedonskoga naroda. Strossmayer je gledao prvenstveno Bugare. Razlozi tomu bili bi sljedeći: velika mogućnost da se Bugari u novonastaloj političkoj konstelaciji oforme kao narod i dobiju autonomiju, što je po njegovu mišljenju omogućavalo i utemeljenje katoličke vjere među Bugarima. To su bili poticajni i snažni razlozi koji su motivirali biskupa da financira Zbornik, jer je u njegovom sadržaju vidio dodatnu pomoć Bugarima da se oforme kao nacija i država te kao takvi predstave zapadnomu svijetu.

Ne sumnjamo da je Konstantin Miladinov Strossmayeru bio simpatičan i drag, no slijedeći svoj moto *za vjeru i domovinu*, on je svjesno ili nesvjesno iskoristio Miladinova i njegove kolege u sakupljačkome poslu, težeći tomu da pomogne Bugarima. U njegovoj političkoj *križaljci* Bugari su imali najviše mogućnosti da realiziraju ono što je njemu bilo najbitnije – postati dijelom katoličkoga svijeta. Sve ostale ideje, promišljanja i teze o njegovoj brizi za Makedonce ovim padaju u vodu. Nije se Strossmayer skrbio o Makedoncima, nego o Bugarima. Upravo zbog toga cijeli proces oko tiskanja zbornika ide u pogrešnome smjeru. Ne sumnjamo da je Konstantin Miladinov pritom pokušao nešto promijeniti, možda sam naziv Zbornika, svjestan da se u njemu ne nalaze bugarske pjesme, no u svojim je stavovima nadglasao. Račkomu i Strossmayeru to je bilo neprihvatljivo, za njih su na južnome Balkanu postojali samo Bugari. Konstantinov mogući otpor naslovu Zbornika nije imao učinka pred ogromnim i dinamičnim procesom koji se odvijao pred biskupovim očima. U političkoj konstelaciji snaga, pred osnivanjem novih država na zalazu moći Osmanskoga Carstva, Makedonci su, nažalost, bili i ostali nepoznanica, unatoč njihovim naporima da se profiliraju kao nova nacija na Balkanu.

Premda je znao za unijatski pokret, koji je imao veliki odjek među Makedoncima, Strossmayer ga je smatrao i doživljavao isključivo kao proces unutar bugarskoga naroda. Je li mogao reagirati drugačije u vremenu

u kojemu je živio, kada su vijesti iz Makedonije bile rijetke i nedostupne? Teško, no ipak neki njegovi stavovi izazivaju dileme i traže odgovore.

Je li postojala mogućnost da inače politički dobro informirani hrvatski biskup, koji je čak izvještavao britanskoga premijera i političara o situaciji na Balkanu, nije detaljnije poznao razloge, specifičnosti i tijek unijatskoga pokreta? Je li mu bilo poznato da unijatski pokret nije bio samo pokret u Bugara, nego prvi povijesni proces u formiranju makedonske samobitnosti? Teško je prihvatiti činjenicu da Strossmayer nije znao za poznate vjerske ličnosti involvirane u taj pokret, od kojih je jedan bio izuzetno obrazovani svećenik i Makedonac.¹⁷ Nije za odbaciti mogućnost da lazaristi, kao podupiratelji unijatskoga pokreta, nisu mogli izvijestiti biskupa o situaciji na terenu i naglasiti (ukoliko su toga uopće bili svjesni) da je ovaj vjerski pokret za novonastalu makedonsku građansku i trgovačku klasu dobrim dijelom bio otklon od Grka i od Bugara. Zbog čega, uostalom, unijati u Kukušu traže svoga vladiku, i to rodnom Makedonca, a odbijaju Bugarina? Ipak se radilo o događanjima koja su nosila jedan prepoznatljiv i na trenutke jasan prizvuk nečeg specifičnog u odnosu Bugara i Makedonaca. Drugo je pitanje koliko je to bilo lazaristima u interesu, s obzirom na tankočutnost političke situacije i pritisak ruske i engleske diplomacije.

Unijatski pokret je krenuo od grada Kukuša pokraj Soluna, tijekom 1858./1859. godine. Pokret se javlja nakon Krimsko-turskoga rata (1853. – 1856.) i zahvaća dijelove Bugarske i Makedonije. Pomažući pokret, lazaristi su u njemu vidjeli mogućnost uvođenja katoličanstva u Makedoniju i Bugarsku. Makedonski unijati tražili su da im se za vladiku postavi Slaven - čovjek njihova roda, Makedonac Partenije Zografski, što su solunski i grčki mitropolit odbili. Da bi suzbili unijatski pokret, Rusi šalju svoje emisare i šire brošure Flerova o *Pravoslavnim crkvenim bratstvima u Jugozapadnoj Rusiji*, što u konačnici i donosi rezultate. Duboko povrijeđeni što je odbijen njihov kandidat za vladiku, domaći svećenik Partenije Zografski, unijati, uglavnom iz Kukuša i okolnih sela, 1859. godine šalju zamolbu Svetomu Ocu. U povelji upućenoj papi prihvaćaju njegovu vrhovnu vlast, uz sugestije da im se osiguraju škole i obnašanje službe božje na materinskom jeziku te omogući pomoć i pokroviteljstvo Francuske i njenih podanika. Spominju se i neznatne promjene u vjerskim obredima, s glavnom promjenom da se umjesto carigradskoga patrijarha kao vrhovni vjerski poglavar spominje papa. Kao odgovor na njihove zahtjeve,

¹⁷Strossmayer je morao čuti za Partenija Zografskoga, jednoga od najobrazovanijih makedonskih vladika (Solun, Carigrad, Atena, Odesa, Moskva, Pariz). Bio je, među ostalim, duhovnik na carskome dvoru i odgajatelj carske djece, pisac udžbenika i kukuški vladika.

Patrijaršija im je kao pregovarača i potencijalnog kandidata za njihovoga vladiku poslala Ilariona Makariopolskoga, Bugarina.¹⁸

S obzirom na to da u hrvatskoj historiografiji nema puno podataka o unijatskome pokretu u Makedoniji, smatramo uputnim naznačiti neke njegove odrednice¹⁹, pogotovo zato što i danas neki bugarski znanstvenici, prvenstveno moja uvažena kolegica Božilova, i dalje tumače da se radilo o pokretu isključivo u okviru bugarskoga naroda.²⁰ Znači li to da kolegica i dan-danas negira postojanje makedonskoga naroda? Naime, u Makedonaca su bile tri etape unijatskoga pokreta. O prvome smo govorili, to je onaj koji je krenuo iz Kukuša i bio *ugušen* zahvaljujući ruskoj diplomaciji, koja je čak od pape otela imenovanoga unijatskog nadbiskupa i zatočila ga u Kijevu. Njima je u prilog radila i engleska diplomacija na čelu s veleposlanikom Bulwerom, jer ni Britancima nije odgovarala katolička zemlja na južnome Balkanu. Drugi unijatski pokret zahvatio je skoro cijelu Makedoniju u periodu od 1873. do 1874. godine te ozbiljno ugrozio Bugarsku egzarhiju. Bio je to pokušaj šest makedonskih eparhija da se, nakon neuspješnog vezivanja uz Anglikansku Crkvu, ponovno obrate lazaristima u Solunu sa željom da se vežu uz Vatikan. O *makedonskome unijatstvu*, dakle ne samo bugarskome, svjedoči u svojim izvješćima i ruski emisar Slavejkov, koji navodi da je ponovno *makedonsko* pitanje izašlo u javnost.²¹ Treći unijatski pokret u Makedoniji vodio je skopski egzarhijski mitropolit Teodosije Gologanov, koji je na sastanku s Bonettijem, apostolskim nuncijem u Skoplju, čak formulirao točke mogućeg ugovora između Vatikana i Makedonaca. Negirati ove činjenice i govoriti o unijatskome pokretu isključivo u bugarskome narodu više je nego neodgovorno.²²

Odgovoru na pitanje zbog čega Strossmayer u prepisci ne spominje Makedonce kao narod ima nekoliko razloga. Djelomično su tome krivi i sami Makedonci. Nažalost, njihova prosvjetiteljska djelatnost u korist nacionalnog buđenja, utemeljena je na udžbeničkom radu, u kojem se potenciraju narodni govori kao izvorište budućem makedonskom jeziku,

¹⁸O unijatskome pokretu vidi u: Ristovski, Blaže. *Istorija na makedonskata nacija*. Skopje: MANU, 1999.

¹⁹O unijatskome je pokretu dosta opširno pisao akademik Blaže Ristovski u knjigama *Makedonskiot prerodbenski XIX vek*, knjiga druga (poglavlje *Unijatstvoto kako dviženje vo Makedonija vo XIX vek*), Izdavački centar TRI, Skopje, 2011. i *Istorija na makedonskata nacija*, MANU, Skopje, 1999.

²⁰Božilova, Rumjana. Štrosmajer i Bălgarite. // Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa Josip Juraj Strossmayer. Zagreb: HAZU, 2006.

²¹Ristovski, Blaže. *Makedonskiot prerodbenski XIX vek*. Skopje: Izdavački centar TRI, 2011.

²²O unijatskome pokretu vidi u: Kalogjera, Goran. *Makedonsko 19. stoljeće*. Rijeka: Zajednica Makedonaca u Republici Hrvatskoj, 2011.

koji nisu bili dovoljno poznati široj javnosti. U izdavačkim su publikacijama termini *bugarski* i *Bugarin* znatno nadjačali skromne makedonske pokušaje da se Makedonce definira kao narod koji ima svoj jezik i tradiciju. Nažalost, Makedonci u devetnaestome stoljeću nisu uspjeli jasno i transparentno definirati sebe Makedoncima. Tomu u prilog idu i nacionalna *zastranjivanja* vodećih makedonskih preporoditelja, koji su shodno političkim opcijama kalkulirali sa svojom nacionalnom posebnosti. Njihova lutanja od srpstva, bugarizma do makedonizma izazivala su samo smutnju. Makedonski prosvjetiteljski pokret u 19. stoljeću nije slao definirane stavove i jasne poruke, što je, naravno, išlo u prilog tuđinskim ciljevima, posebno Bugarima i Srbima, koji su ih svojatali. Uz svo dužno poštovanje prema pojedincima i njihovim pokušajima, makedonska intelektualna krema 19. stoljeća nije imala snažniju podršku u građanskoj i trgovačkoj populaciji, koja je također, štiteći svoje interese, kalkulirala između Grka, Turaka i Bugara. Bez jasne i definirane političke platforme o jeziku i narodu, međusobno razdijeljeni i suprotstavljeni, bez snažnog političkog lidera koji je morao iznijeti pokret na svojim plećima, makedonski su Slaveni ostali u političkoj, nacionalnoj i jezičnoj anonimnosti pred zapadnim svijetom, koji je u Berlinu rješavao njegovu sudbinu.

Na početku sedamdesetih godina 19. stoljeća razni časopisi iz Zagreba prema slavenskome svijetu u okviru Austro-Ugarske Monarhije, ali i izvan nje (Carigrad, Solun), izvješćuju da je jedan Bugarin u Zagrebu uz novčanu pomoć hrvatskoga biskupa Strossmayera izdao Zbornik bugarskih pjesama. Pred tom viješću padaju sve one sramežljive i skromne izjave o Makedoncima i makedonstvu, koje se javljaju među makedonskom populacijom. Unutar sebe, unutar Makedonije u okviru turskoga carstva, pojedinci iz makedonskoga naroda dali su velik doprinos makedonskoj stvari i makedonskoj budućnosti. Međutim, to su bile lokalne vijesti! Za Europu, kojoj su se obraćali za pomoć, i dalje su ostali Bugari. Kako, uostalom, Strossmayer može govoriti o Makedoncima kao narodu, čak i da je znao da unutar unijatskoga pokreta djeluju i Makedonci, kada je sam papa primivši Dragana Cankova i Josipa Sokolskoga, unijatske poslanike u Rimu, rekao: *Bit će naša briga da se utemelji sjemenište za bugarsko duhovništvo.*, a na odlasku je Josipa Sokolskoga pozdravio riječima: *S bogom patrijarho bugarski.* To su bile vijesti za koje je Strossmayer čuo, kao i da je papa u Sikstinskoj kapeli posvetio Josipa Sokolskoga za unijatskoga nadbiskupa. Uostalom, u njegovoj najbližoj okolini, njegov intimus i povjerenik za sva važna pitanja, pa tako i izdavanje Zbornika, Franjo Rački, nikada nije spomenuo Makedonce kao narod. Ovaj izuzetni poznavatelj ćirilometodske tradicije u Hrvata i izvan nje, kada govori ili piše o Miladinovu spominje ga isključivo kao Bugarina: *Ovaj kao i sliedeći*

*natpis priobći mi pokoj Bugarin Konstantin Miladinov izdavatelj „Bugarskih narodnih pjesama.“*²³ Kao i Strossmayer, i Rački je snažno zagovarao unijatski pokret, ali isključivo kao pokret u bugarskoga naroda: *Bratjo! Podupirajmo narodno – crkveni pokret u Bugarskoj vrućom molitvom s jedne a jugoslavjanskom uzajamnosti s druge strane.*²⁴ I Strossmayerovi biografi Cepelić i Pavić, kada spominju biskupovu pomoć, također govore isključivo o Bugarima: *Ima ih koji zamjeraju biskupu što je tobože išao unijatiti Bugare.*²⁵ Sličnog je stava još jedan biskupov biograf, Tadija Smičiklas: *Biskup naš bude prvi mecena naroda bugarskoga pomažući Konstantina Miladinova da uzmogne štampati prvu zbirku bugarskih narodnih pjesama...*²⁶ Zanimljivo je da i Rački i Smičiklas spominju Makedoniju *po svojoj tužnoj domovini Makedoniji* ili u Račkoga nalazimo zabilježeno *Nadgrobnni natpis u crkvi sv. Dimitrije u starom gradu Velesu u Mačedoniji*, no isključivo kao teritorij, zemljopisni pojam, ništa više.

Dakle za hrvatske znanstvenike bliske Strossmayeru **Mačedonija jest bila domovina braće Miladinov**, no ne u formi države, već isključivo geografskog pojma, što je za ondašnja shvaćanja bilo sasvim prihvatljivo. Shodno tome, po njihovu shvaćanju nije bilo ni makedonskoga naroda. Zbog toga Strossmayer, kada govori o skladnom kolu Hrvata, Srba i Bugara ne spominje Makedonce, jer ih kao narod nije prepoznavao. Treba li mu to uzeti za zlo? Ne. S obzirom na njegovu širokogrudnost i simpatije prema Slavenima, Strossmayer bi sasvim sigurno, da je situacija bila drugačija, u ovo kolo stavio i Makedonce.

Neprepoznatljivost makedonskoga nacionalnog preporoda u očima zapadnoga svijeta bila je presudna za sve ono što će uslijediti nakon Berlinskoga kongresa. Krivce za ovu povijesnu anomaliju treba tražiti prvenstveno u makedonskome okruženju, grčkome svećenstvu, turskoj vladavini, nedovoljnoj educiranosti širih makedonskih slojeva, moćnoj propagandnoj mašineriji koja je ugrožavala procvat nacionalne svijesti, nedovoljnoj transparentnosti vodećih makedonskih intelektualaca, njihovoj fizičkoj ugrozi, medijskoj blokadi strane propagande, najnepovoljnijem položaju jednoga slavenskog naroda u turskome carstvu i očitoj dominaciji bugarskih političkih vođa, svećenika i diplomata, koji su se kao dominantniji slavenski etnitet uspjeli nametnuti kao partneri katoličkoj

²³Odnos Franje Račkoga i braće Miladinov detaljno sam obradio u knjizi Hrvatsko – makedonske književne veze, Rijeka: ZMH, 1996. str. 140–148.

²⁴Isto, str. 143.

²⁵Isto.

²⁶Isto.

Francuskoj te iskoristiti diplomatske sukobe svjetskih sila na terenu u svoju korist. Zbog toga Strossmayera ne treba kuditi što u svojoj prepisci s Gladstoneom nigdje ne spominje Makedonce. Ako je i imao saznanja o pokušajima Makedonaca da se tijekom 19. stoljeća profiliraju kao nacija sa svojom autonomijom, zadržao je to za sebe.

LITERATURA

1. Božilova, Rumjana. Štrosmajer i Bългарite. // Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa Josip *Danica* 1. Novi Sad, 1860.
2. Delo: list za nauku, književnost i društveni život. Knj. 63. Beograd, 1912.
3. Delo: list za nauku, književnost i društveni život. Knj. 64. Beograd, 1912.
4. Delo: list za nauku, književnost i društveni život. Knj. 65. Beograd, 1912.
5. Juraj Strossmayer. Zagreb: HAZU, 2006.
6. Kalogjera, Goran. Hrvatsko – makedonske književne veze, Rijeka: ZMH, 1996.
7. Korespondencija Josip Juraj Strossmayer – Serafin Vannutelli. Zagreb : Hrvatski državni arhiv: Kršćanska sadašnjost : Dom i svijet, 1999. str. 519.
8. Korespondencija Rački – Strossmayer. Knj. 3. uredio Ferdo Šišić. Zagreb: JAZU, 1930. str. 201.
9. Matković, Stjepan. Strossmayer i izazovi politike habsburške monarhije: biskupova vizija srednje Europe. // Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa *Josip Juraj Strossmayer*. Zagreb: HAZU, 2006.
10. *Narodne novine* 18. Zagreb, 25. lipnja 1861.
11. *Pozor* 67. Zagreb, 19. prosinca 1860.
12. *Pozor* 2. Zagreb, 14. siječnja 1861.
13. Ristovski, Blaže. Istorija na makedonskata nacija. Skopje: MANU, 1999.
14. Ristovski, Blaže. Makedonskiot prerođbenski XIX vek. Skopje: Izdavački centar TRI, 2011.
15. Todorovski, Gane. Začarano poprište. Rijeka: ICR, 1990. str. 9.
16. Zbornika na narodni pesni. Skopje: Makedonska knjiga, 1983. str. 17.

THE CORRESPONDENCE STROSSMAYER – GLADSTONE
(with a special reference to the Macedonian question)

ABSTRACT

In his correspondence with the British politician William Ewart Gladstone, mostly regarding the Eastern crisis, the Croatian Bishop Strossmayer mentions the following Slavonic peoples in the Balkans: the Bulgarians, Serbs, Croats, Herzegovinians, Bosnians and Montenegrins, but not Macedonians. The author mentions first the Bishop's activities as a patron of arts, among which the financing of the Proceedings of brothers Miladinov. He then proceeds with the Uniate movement in the territory of Bulgaria and Macedonia, the politics of big powers in the area of the Ottoman Empire and political attitudes in the Bishop's close environment. The author gives the arguments why Bishop Strossmayer does not mention the Macedonians in his correspondence with W. E. Gladstone.

KEY WORDS: *Strossmayer, Gladstone, Uniates, Proceedings, Bulgarians, Macedonians, revival, Congress of Vienna, Konstantin Miladinov, Franjo Rački.*